

17. KOLNING

SÄRTRYCK UR SVENSKA LANDSMÅL

Kolning.

I denna frågelista tages ingen hänsyn till tjärbränning, som behandlas i frågelista 18.

1. **Kolveden** (kolved, milved). Tog man till kolved virket från svedjefallen, ock vad kallades detta (sotved)? Brände man fall enbart för att få kolved? Hur tillgick fallbränningen (svedjebränna)? Vad kallades den, som skötte fallbränningen (fallbrännare)? Finns det något uttryck, som tyder på att fallbränningen var ett strävsamt arbete («gno som en fallbrännare»)?

Vad tog man eljest för virke till kolved (björk eller barrträd, frodgran, vitgran)? Vilka uttryck hade man för att hugga kolved? Kvista träden? Vid vilken tid på året skedde huggningen av kolved? Fällning på sommaren (syrfällning)? Vad säger man om den ved, som på grund av savning el. dyl. är sämre att kola (tungkolad)? Vilket virke ansågs lemna de bästa kolen? Kolade man björkved ock barrträd i skilda milor eller om vartannat i samma mila? Vartill användes björkkolen?

Vad kallades det att märka de träd, som skola fällas (flöga, bläcka, bleka)? Benämningen på en milvedsstock (milvedsträmm, milvedströmm, milvedskubb, kolvedskubb, kolvedsbit, kolvedsklabb)? Vilka uttryck hade man för att hugga träden i kolvedslängder (trömma av dem, tveta av dem)? Kolvedens längd? Benämning på milved av olika längd (hel-lång, full-lång ved)? Hur lade man upp kolveden till tork (i res, kors, klyp, klipp, glipp, stuka, lass, kolvedlass, mellanläggsslass, stavrum, travar, bonker, kolvedskvar-tar)? Vad kallades detta (lägga opp i res, i stuk, i glip, i kors, hugga res)? Illustrera detta om möjligt med skiss eller fotografi!

Hur barkade man veden för bättre torkning (rand, barkrand; en eller flera)? Lät man någon gång träden torka på rot genom att barka av en ring vid trädets fot (taksa, tafsa, tofsa)?

När kördes veden fram till kolbotten? Vad kallades detta (köra hop, köra in, åka in milan; köra kolved)? Hur benämnde man karlarna efter deras olika arbete härvidlag (kolvedskörare, inkörare, inläggare)? Vad använde man för körredskap (kolvedsdrög, kolvedsslip, kolvedskälke, släpkälke, inåkakälke, inkörskälke, staksläde, stakdrög, träanderdrög, släpdrög)? Hur voro dessa redskap tillverkade? Teckning eller fotografi! Vad kallades det att köra fram kolveden på släpkälke (köra släpe, köra släp, släpa in en mila)? Lades veden i travar (stior, stydor, bunkar) vid kolbotten för att sedan läggas eller resas in? Eller lade, reste man in veden, allt eftersom den kördes fram? Vad kallades den mängd kolved, som gick åt till en mila (milvirke, milved, kolved)? Olika benämning på milved till resmilor (resmilved) ock till liggmilor (läggmilved)? Hur beräknades mängden av inkörd milved (i stavrum)?

2. **Kolbotten** (kolbotten, milbotten). Fanns någon särskild benämning på den plats, där milan låg (koldal, kolvistning)? Vad kallades den hårda skorpan på en gammal kolbotten (brandskorpa, tjärskorpa, kåpe, bottenskorpa)? Vad kallades det att göra i ordning en ny kolbotten (skotta opp, isär, ösa ut, mocka ut)? Göra i ordning en gammal kolbotten (rota ut, ta opp, spetta opp)? Redskap vid uppbyggnad av kolbotten (flåhacka, rotyxa, spade, järnspett, korp)? Vad slags jordmän ansågs bäst till kolbotten? När skulle kolbotten vara färdig, utöst (före midsommar)? Hur borde kolbotten ligga i förhållande till vattendrag? Brukade man vända sig till särskilda kolgubbar (finnar?), som kunde söka upp goda kolbottnar? Uppgiv ortnamn på olika kolbottnar. Som exempel på olika typer kunna nämnas Rönningbotten, Gluma, Vid Grävsvinsstenarna.

3. **Resmilan**, fig. 1 (resmila, rättmila, ståndmila)? Hur bestämdes storleken på resmilans botten (man fotade ut det önskade antalet famnar utefter en stång från mittpinnen i centrum till omkretsen)? Hur märkte man ut omkretsen? Stybbringan? Använde man någonstädes lutande botten till resmila (värmlandsmila)? Vad kallades i så fall högsta ock lägsta delen av milan (baksida ock framsida)?

Vad kallades det att resa in veden i milan (resa in milan, resa kolved)? Vad kallades stocken, som sattes i kolbottens mittpunkt (bostock, bostake, bokubbe, bordstake, kärn-

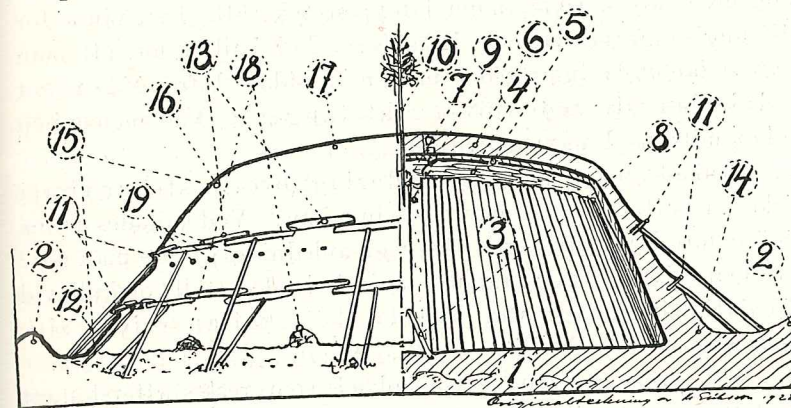

Fig. 1. Resmila.

1. Kolbotten.	7. Järtstock.	13. Blockskarv.
2. Stybbring.	8. Stöd för järtstocken.	14. Fot.
3. Underved.	9. Pipa.	15. Sida.
4. Kullved.	10. Spira.	16. Bryn(e).
5. Grannislager.	11. Block.	17. Kull(e).
6. Stybblager.	12. Stöd för blocken.	18. Rymning l. fotglugg.
	19. Rökhål.	

kubbe, mittkubb, pipkubb, trumkubb, järtstock, järtträd, kungen, klumpen, mittklumpen, mittikubben)? Grävdes den ned i marken, eller vilade den nästan helt på strävorna (stötter, störrar, stön)? Vad kallades detta (hänga opp eller gräva ner pipkubben)? Slog man in kilar i övre ändan av stocken för att få en öppen pipa (trumma, tändhål, kärnhål) längs bostaken? Kunde man anordna en pipa

på annat sätt, eller använde man jærtstock ock en mycket kort öppen pipa? Vad menas med klyvstöss?

Vad kallades den långa stången, som ställdes fast vid bostaken ock användes till riktmärke vid inresningen (pipstång, resstång, riktlänga, rätträ, riktspö, riktstång, spira, tändmärke)? Brukade man på resstången sätta upp en ruska, som togs ned, då milan var färdigrest? Skulle bonden då bjuda på brännvin? Skulle han göra så, även då milan var stybbad ock fullt färdig?

Brukade man i fråga om resmila på lutande botten (värm-landsmila) klyva riktstången i toppen ock sätta i en pinne för att angiva framsida ock baksida? Vad kallas det, att man i en sådan mila lutar veden mellan baksida ock framsida något åt baksidan (slå veden över riktstången)? Vad menas i en sådan mila med varmgången?

Brukade man lägga ett underlag (bro, roste) av kluvet virke på botten, innan man reste in milan? Vad kallades denna åtgärd (att broa under)? Av vad anledning gjorde man det?

Om olyckan var framme ock kolveden föll omkull vid oförsiktig inresning, vad kallades detta (milan vrider sig, snor sig, reser ikull)?

Vad kallades den finare kolved, som restes ytterst i ett glest varv runt milan (spesk, spensk, grann, småved, utanved)? Vad kallades det att resa sådan småved (trinna av milan)? De yttre partierna runt milan (utskalet)?

Vad kallades en färdigrest mila (vedfärdig, vedredd, fullkörd, inkörd, ingjord mila)? Hur mätte man storleken av en mila (t. ex. 17-famnarsmila, 14-käppsmila)? Med vad mättes (famnpåk, käpp)? Vad kallades detta (famna milan)?

Vad kallades det att göra milan jämn på kullen (jämn-skyra, jämna av milan, kulla, hugga av kullen, stäcka kullen, kullstäcka)? Reser man en särskild liten kulle (kull, lisselkula, lisselmössa, lillkula) ovanpå milan? En eller flera? Vad kallas detta (kullsätta, kulla milan)? Veden i kullen (kullved)? Underved, underringsved? Vad har man för anordning för att komma upp på milan (miltrappa, koltrappa, stège)?

Vad täcktes milan med närmast veden (ris, kolris, mossa, ormbunkar eller annat)? Vad kallades detta (barra, risa, talla, stebba, mossa milan)? Någon särskild benämning på mila täckt med visst material (mossmila)? Hur tog man granriset från träden (med barrkrok, barrkniv, riskniv)? Bar man (med ristjuga) eller körde man riset till milan ock hur?

Stybbning? Stybb (stybbe)? Vilket genus har detta ord? Vad kallade man det att stybba milan (fota i stybb)? Vilken del av milan stybbades först? Benämningar med hänsyn härtill (kasta kullstybb, kasta upp kullstybben, fotösa, stybbfot)? Brukade man vid kolning på vintern lägga stycken av fruset stybb (frossknölar) som en mur vid foten av milan? Hur gick stybbningen till? Redskap (stybbskovel)? Kunde man använda sand eller jord i stället för stybb? Vad kallade man det, att stybbben eller sanden rann ned genom riset (kvarna, hålfalla)? Vad kallades ytan av den färdiga milan (brå)?

Vad kallades det att ränsa stybbet före stybbningen (slarka, sorka)? Redskap (kolharka, sorkharka, slarkharka)? Om detta ej var gjort ock stybbet sedan under kolningen antändes, vad kallades dylikt (askefis, mörja)? Hård (hallig) stybb? Hur hindras stybben att rasa ned (med blockring, blockgång, blockvarv, hyllor)? Hur var blockringen anordnad (med sidbröt, block, stybbblock, hökar ock skarvklabb, skarvkluva, blockskarv, mellanlägg)? Hur många blockringar kunde man behöva? Hur benämndes de (ovanblock, övre blocken; underblock, nedre blocken)?

Den färdiga milans delar (kulle, sida, fot, skarv, bryn, bryne, underved, fotved)?

4. **Liggmilan**, fig. 2. Benämning (liggmila, läggmila, läggso, gylta)? Togs jorden för bottenens utjämnande på sidorna av botten, så att där bildades gravar, ock vad kallades dessa (ändsidgrav, framsidgrav, baksidgrav)? Hur anordnades liggmilans botten? Vad kallades de stockar, vilka lades som underlag under kolveden (vasar, underlang, underlag, tvärstockar)? Stöden vid framsidan (framstakar, stolpar)?

Hur gick man till väga vid uppläggningsen? Vad använde man för jålpmedel för att få upp de tyngre stockarna i milan (vickstock, vicklånga)? Varifrån brukade man vålta in stockarna (våltbacken, framsidtorget)?

Vad kallade man de olika sidorna av liggmilan (ändarna eller gavlarna; markgång, framsida; baksida, vägg, bröst)? Vad kallades den övre delen av milan mellan framsida ock baksida (tak, kulle)? Framsidans nedre ock övre gråns (fot ock bryn, bryne, tyngre)? Redogör för hur man

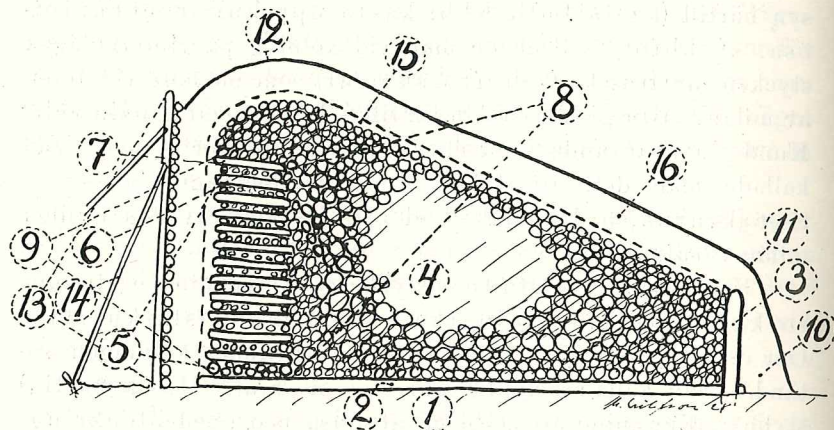

Fig. 2. Liggmila.

Efter Maria K:son Häger, ULMA.

1. Botten.	6. Pinnved.	11. Bryn.
2. Vas.	7. Pinnstand.	12. Kulle eller tak.
3. Framstake.	8. Pinnvägg.	13. Balkro.
4. Milved.	9. Vägg.	14. Stötta.
5. »Hare» ock väggstock.	10. Fot.	15. Granrislager.
	16. Stybb.	

byggde baksidan! De härvid använda stockarnas benämning (hare, väggstock, skarvstock, giststock, stybbstock, skarvkil, pinnstand, pinnklabb)? Vad kallades denna upptimrade baksida (vägg, pinnbänk, pinnvägg)? Hur uttryckte man, att pinnständerna eller skarvkilarna få stöd i pinnväggen (de ta försvar)?

Förekom någon annan liggmilstyp, så att man t. ex. lade stockarna längs med vasarna i stället för tvärs över? Har någon

liten sådan liggmilstyp förekommit, där man reglerade draget genom att draga ut eller skjuta in dragreglär?

Om risning ock stybbning se under resmila! Vad kallade man den anordning, som höll stybben kvar på liggmilans gavlar (balkro, balk) ock sidor (block)? Vad kallades de stänger, som bildade balkron (stybbstänger, roor)?

5. **Andra anordningar för kolning** (milor eller gropar). Har någon annan miltyp än de förut nämnda använts? Vilken miltyp har äldst förekommit? Har möjligen allmogen fått lära sig nyare kolningsmetoder genom bruksledningens åtgörande? Angiv om möjligt tiden för olika slag!

Hände det, att man kolade en mila av stubbar ock vindfällda träd (låger), ock vad kallades en sådan (stubbmila)?

Vad kallades en mila, som ett par bönder eller kolare hade tillsammans (hopamila)? Särskild benämning på en liten mila (kåk, ruka)?

Har någon sådan typ av mila förekommit, att man samtidigt kunnat taga till vara tjäran? Teckning!

Har kolning i grop eller grav förekommit? Beskriv noga anordningen av en sådan grop eller grav ock angiv därvid mått samt illustrera saken med teckning! Vad slags virke kolade man i den (grankvistar)? Hur tände man den? Vad täckte man den med? Med jord (jord på)? Hur förlöpte kolningen? Vad kallades de kol, man fick på detta sätt (kvistkol)? Vartill användes dessa kol? Ansågos de bättre såsom smideskol än milkolen? Tog man sådana kol med sig, när man for till smedjan för att få ett arbete utfört?

Vad kallades kolen, man fick ur en tjärdal (dalkol, gropkol, tjärkol) till skillnad från milkolen?

Anm. Kolning i ugn inbegripes ej i det som efterfrågas i denna frågelista.

6. **Kolningens förlopp:** tändningen (isättning)? Var på milan ock hur skedde den (med eller utan tändhål; mitttändning eller kanttändning)? Hur uttrycker man, att milan

är tänd (eldsatt, isatt)? Vad kallades platsen för tändningen (eldskå t)?

Hur fyllde man pipan i en resmila? Vad kallades en dylik fyllning (fyll)? Vad kallades ramen ock locket, som lades över tändningspipan (kluvbro, klåvbro)? Satte man en pinne (kolare) i klåvbron, för att lätt kunna se efter, när fyllen är kolad? Hur uttrycktes det, att milan behövde fyllas (milan tar fyllen, är fyllnödig)? Redskap vid fyllningen (fyllstång, fyllpik)?

Vad kallades de fräthål, som kunde bildas under kolningens gång (frätar, smältar)? När sådana uppkommo, hur uttryckte man det (milan skär, fräter, gräver, kåtar)? Hur avjälptes dylikt (fyllning, fyll, att fylla)? Vad kallades veden, som användes till fyllning av pipa ock fräthål (fyllved, fyllkluva, fyllblock, fyllklover)? Olika slags fyllar (blockfyll, sjunkfyll, djupfyll, mittfyll, sidfyll, frätfyll; kalla, varma fyllar)? Vad kallades de draghål, som upptogos för kolningens drivande (fotglugg, rymning, rymming, fotrymning, tändrymning, rymmar, dragrym, rymmare, rymmehål, dragglugg, spettglugg)? Hur uttrycktes detta (rymma på)? Varmed tog man upp draghålen (med rym, rymstång)?

Milröken? Någon särskild benämning på den tunnare, blåaktiga röken (smältrök), den gråvita, tjocka röken (brandrök, farlig rök)? När ock var togos rökhål upp? Vad kallades de (rökstick, kullstick)? Vad tog man upp rökhålen med (med milspett, rökspett, pinne)? Vad kallades detta (sticka på, sätta på rökringen, ge milan rök, ta opp rökgångar)?

Hur uttrycktes det, att milan efter ett par dagar syntes fuktig (milan svettas)? Milan blir efter en tid orolig (slåing, kastning; milan slår, slår av, kastar)? Hur visar sig detta (det slipper, kastar, pinglar; hon står ock dämmer, står ock lyer ock håller röken, börjar lågbrinna)?

Klubba (boka) milan? Skedde denna tillpackning av milan med klubba (bok) eller genom att piska milan med en käpp? I vilken riktning brukade man klubba (klubba uppåt,

neråt)? Vad hade man för uttryck om de olika ljud, som höras vid klubbningen, allteftersom veden inunder är kolad eller okolad (det pjäskar, kramlar, motsats: pumpar)? Vad kallades den upphävning av stybben, som frosten kan orsaka (pipkrake, spirkrake; stybben spirar = spricker)? Då kolningen gått över brynet ett stycke ned på sidorna, klubbade man brynet (bräcka, slå in brynet)? Hur uttrycktes att känna sig för med klubban, då man gick på milan (klubba för sig)?

Fig. 3. Värmlandsmila under kolning.

Ur Skogsvårdsföreningens Folkskrifter n:o 10, 1907.

Vad kallades det, att milan började kola (ta tag, ta i)? Hur sade man, då kolningen vid oriktig reglering av rymningarna blott gick fram i de yttre vedpartierna (milan skalar)?

Vad kallades gränsen mellan den kolade ock den okolade delen i milan (stötter, stan, armar)? Branta stötter, stan? Milan sjunker, lägger ihop sig? Sidorna bli mera lutande (lat, flå)? Hur uttryckte man det, att milan var kolad på ett angivet ställe (milan är stötter)? Vad sade man om milan, då det bildades upphöjningar på den (milan skjuter kass)?

Vad kallades det, att kolningen på ett ställe gick ned till foten (milan tar nergång, markgång, varmgången, går ut, går i mark)?

Vad menas med kallkolning, rundkolning?

Redogör för hur kolningen drevs i milan, ock angiv uttryck, som användes under kolningens förlopp, t. ex. värmen drivs från mitten utåt ena sidan; hetten går över sidan, lägger ner brynet, kommer ner i väggen; milan skär kärnan; drar hetten; drar hetten till markgången; hetten ränner hit ock dit; hetten står still ock gräver; hon har börjat fräta, går bara utanpå; hon skall vara tät kring fyllen, på kullen ock i skarven; hon är dåsig att ta i, går långsamt; pipan smular sig, hon går ur pipan; bottenvärme, strövärme; hon har kolat en ring i botten; har tagit botten; motdrag; vrida milan; milan går på stötar.

Hur ledde man kolningen i en värmlandsmila (med gående eller stående stötar; kola på fjärdedelen)? Jfr fig. 3!

Uttryck för att milan går bra, går illa?

Hur uttryckte man det, att milan var färdigkolad (utkolad, kolmätt, åruken)? Slå igen milan (slå igen rymningarna)?

Vindskydd vid stark blåst?

7. **Utrivning:** riva ut (klösa ikring) milan? Beskriv, hur utrivningen gick till, ock angiv, om det gäller resmila eller liggmila! Redskap vid utrivningen (kolkrok, kolgrep, utrivkrok, brandkrok, harka, sorkharka, fämpinnharka, grovharka, kolspade, stybbskovel, kolfat, vattentunna, ämbar, hinkar)? Olika slags kolfat (kimfat, sprötfat, spilfat)?

Vilka skulle deltaga i utrivningen (även kvinnorna)? Hur många i rivlaget? Vad kallades ett sådant rivlag?

Arbetsfördelningen (en i uthugget, brottet, uthuggare, utbrytare, en som harkar ut, en som grepar ut, en, två släckare)? Hur uttrycktes det, att släckaren med en halvcirkelformig handrörelse spred vatten över de utrivna kolen (kasta skinnvatten)?

Vad kallades den öppning i stybben, som togs upp i milan, då rivningen skulle börja (heta)? Vad kallades kolbäddarna,

som ställas iordning av stybbet från milan? Hur rev man ut kolen i koltaget (kroka ut, hugga ut, bryta ut, harka ut, grepa ut kolen)? Vad sade man, om milan under utrivningen blev för het (hon hettar opp sig)?

I hur många skikt (varv, flo) rev man resmila, ock vad hade man för benämning på dessa: 1. ränsfloa, 2. storfloa, 3. bottenvarvet — eller 1. mössan, hättan, 2. första koltaget, kånkarevarvet, 3. stortaget, mellanvarvet, 4. bottenvarvet, steken, bottenvarvet, brandvarvet, botten-sula?

Vad kallades kolpartiet i botten närmast pipan (lortgrop)? De söndertrasade kol, man fick där (mår)?

Vad kallades kolringen, som bildades av de utrivna kolen runt milan? Hur släcktes de heta kolen? Hur lång tid tog utrivningen (det måste vara fullgoda kolare att ta milan stekattunn första dagen)? Akta (akta ut, vakta) kolen? Något särskilt uttryck för att det började brinna i de utrivna kolen (det kom en smed i hopen; glögg, glögga)?

Vad kallades det att riva ut kullen på en liggmila (knösa till milan, ta bort brynstocken)? Vad kallades de hopar, som man lade kolen i vid utrivning av liggmila (kolbrötar, framsidhopen, baksidhopen)? Olika uttryck under utrivning av liggmila (stå i uthugget, riva bakåt, riva framåt, gå opp med en skärm, gå opp med två skärmar)?

Brukade man lägga (fata) kolen i ett kolhus (gapuskjul) bredvid milan? Hur såg kolhuset ut? Vad kallades den, som fatade kolen (kolfatare)? Om ej kolhus byggdes, hur täcktes kolen då (med granris, risa kolen)?

Vad kallades det att fara iväg till utrivningen (fara på bröllopp, fårå et djässbos)? När allt var utrivet ock klart i skogen, skulle det då bjudas på kalas (rivkalas)? Vad kallade de hemmavarande det återvändande rivlaget (sotoxar)?

Vad kallades de ofullständigt kolade vedstyckena i en mila (bränder, brandar, brandtassar, brandknackar, brandknöfsar, fottassar)? Vad använde man dessa till? Brukade man kola dem efteråt i en särskild liten mila? Vad kallades denna (fante, brandfant, brandmila, brandpuk,

brandstek, brandpjuk, brandstöt, skant), ock hur ordnade man den? Hände det någon gång, att man fick bränder ur fanten till ännu en liten mila (puke, stackre)? Byggde man ett särskilt litet fanthus till kolen från fanten?

Släckning (kallsläckning, dämning) av milan? Hur tillgick denna? Genom täckning med sand och övergjutning av vatten medels slängskopor: östgötametoden (vattna, piska milan); eller smetade man på stybb, blandat med vatten: sörmlandsmetoden (smeta milan, råsläckning)? Under vilka tider har man använt utrivningsmetoden ock släckningsmetoden?

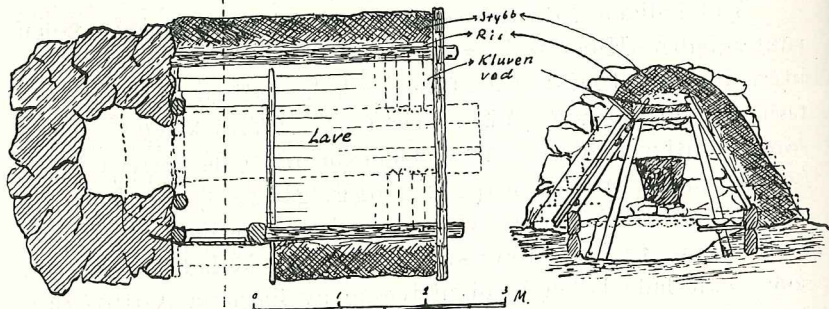

Fig. 4. Kolarkoja från Uppland.
Teckning av M. Eriksson. Ur Fataburen 1925.

Vilka olika slags kol talade man om, med hänsyn till släckningsmetoden (täppta, släckta kol) ock till beskaffenheten (hårda, lösa kol)?

8. **Livet i kolarkojan.** Vilka benämningar hade man på kojans (kolkoja, kolbokoja)? Olika namn på kojorna efter deras byggnadssätt (reskoja, strutkoja, trindkoja, toppkoja, reskur; timmerkoja, vinkelkoja, hägnekoja, gårdkoja, röstkoja)? Beskriv deras utseende, helst med teckning eller fotografi? Jfr fig. 4—5! Lemna helst också skisser över konstruktionsdetaljer! Vad slags virke användes (stänger för reskoja, rundtimmer eller bilat virke för timmerkoja)? Hur var taket uppfört, ock varmed täcktes det (granris, näver,

stybb, jord)? Eldstadens förläggning ock anordning? Var den lagd mot en stor jordfast sten vid ena ändan (sidan) av kojans? Benämning (kojspis, kolkojehärd)? Namn på den stora stenen över öppningen in i kojans (bördsten, bålsten)? Hur voro liggplatserna förlagda (vid ena ändan av kojans, en på vardera sidan av eldstaden)? Namn på liggplatserna (lave, brits)? Varmed bäddades det (granris, halm, fällar)? Övrig inredning i kojans? Var kojdörren alltid vänd mot milan, så att kolaren lätt kunde se över milan?

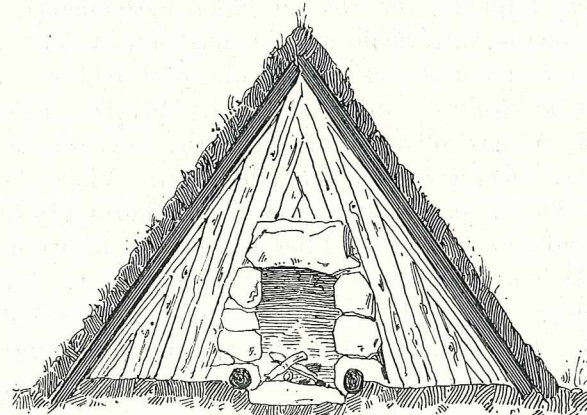

Fig. 5. Kolarkoja från Småland.
Ur Vägledning genom Skansens kulturhistoriska avdelning 1927.

Satte man någon gång upp ett mera tillfälligt skydd för kortare tid, bestående blott av en uppstöttad, lutande vägg (skans, skyve)? Hade man en enkel koja för sommarbruk (sommarkoja)?

Hade man vid kolbottnar skjul eller stall för hästar, där man satte in hästarna, under det man lastade i kolstigarna? Brukade körarna bo vid kolbotten under utkörningsarbete?

Vad hade kolaren för slags mat under kolningen (milnesta)? Skickade man upp lagad mat till honom, eller fick han själv tillreda den? Benämning på av kolare tillagade maträtter (milgröt, bänkvälling, kolbullar)? Beskriv ingredienser ock tillredning! Skulle bonden hålla kolaren med tobak?

Varmed lyste sig kolaren om natten vid arbetet med milan, eller då han gick från en kolbotten till en annan (med stickbloss, lyspung, lyskäring, törvedskäring, brandjärn)? Beskriv utseendet hos dessa belysningsanordningar!

9. **Utkörningen av kolen:** vad kallades detta arbete (köra ut kol, köra ut milan)? Namn på de kördon, som kolen fraktas i (kolstig, kolskrinda, kolskömme, kolryss)? Benämning på rymdmätt för kol (stig, läst, ryss, storryss)? Vid vilken tidpunkt infördes de olika måttenheterna? Vad voro kolryssarna tillverkade av, ock hur sågo de ut? Benämningar efter material ock tillverkningsätt (flättryss, pinnryss, steckskömme, sprötskömme, flätstig, brädstig)? Namn på ryssens olika delar (överträ, takrede, hamrar, mellanträ, spänträ, spröter, botten)? Vilade kolryssen på långa medar (kolslåde) eller på två korta kälkar (kol-kälkar, kolstigs-kälkar)? Eller kördes den på vagn?

Kunde man köra med flera ryssar efter varandra? Vad kallades det? Varmed kopplade man ihop dem (med koltjuga, mellanskackel, mellanträ, mellanjärn)? Hur många ryssar satte man efter varandra? Hur benämnde man dem med hänsyn till ordningsföljden?

Vad kallades det att lasta in kolen i ryssarna (fata kolen)? Vilka redskap användes därvid (kolkratta, harkla ock kimfat)? Hur gick fatningen till (man skakade kolen i kimfatet för att befria dem från stybb, hällde försiktigt ned kolen i ryssen över spänträet, så att de kommo att vila löst på varandra)? Sökte man få kol av samma storlek på samma ställe för att få ryssen full med mindre mängd kol, än annars skulle varit fallet? Gjorde man något för att på nytt få ryssen att se väl fylld ut, om kolmängden skenbart minskat, genom att kolen slagit ihop sig under framkörningen?

Vad kallades den, som i brukets kolhus tog emot kolen (kolmottagare, kolgillare)? Hur mätte man kolen i kolhuset? Genom granskning av att ryssarna voro väl fyllda? Genom användning av mått i kolhuset (kolmått, kolark, ark, kollår)? Uttryck för att tömma (stjälpa) kolryssen?

Hur höll man reda på antalet framkörda ryssar (medels karvstock, kolstock, kolsticka, pollett)? Av vad slags material voro sådana polletter (näver, läder, trä, papper, koppar-, järn- eller zinkbläck, plåt), ock hur sågo de ut? Hur mycket markerade en pollett, eller hur märktes karvstocken? Användes pollettlåda? Erhölls efter visst antal körningar brännvinspollett, matpollett e. d.? Voro dessa polletter gångbara även utanför bruket, eller voro de enbart att betrakta som kvittenser?

10. **Kolarens arbetsvillkor.** Var kolningsarbetet inskränkt till vissa byar eller gårdar i trakten? Hade man skyldighet att kola för vissa bruks eller gruvors räkning? Sålde man kolen till något bruk i närheten (angiv vilket)? Kolade man för eget behov? Vad förtjänade självägande bönder på kolningsarbete under en vinter?

Voro bruksbönder eller torpare (kolartorpare) skyldiga att kola ett visst antal milor om året eller lemna en viss mängd kol? Betalade de sitt arrende på detta sätt? Vad kallades den kolmängd, de voro skyldiga att lemna (kolskatt)? Om torparen fick mer kol, än beräknat var, ur sina milor, vad kallades denna överskjutande mängd (överkol)? Ingick i kolnings-skyldigheten även att hugga den ved, som behövdes till milorna?

Kolade bönderna eller torparna själva, eller anlidade de yrkeskolare (kolargubbar, kolare)? Hur skedde uppgörelsen med denne? Hans avlöning? Om flera bönder samtidigt anlidade samma kolare för flera milor, hur bestämdes deras andelar i avlöningen? Skulle kolaren ha mat av bonden, som han arbetade åt? Under hela tiden eller medan milan kolades till vägs? Skulle kolaren ha en jälpkolare under den första tiden, tils milan »gått i mark»?

Hur hade man ordnat med jälpfolk vid rivningarna? Lejde man folk, eller brukade man jälpva varandra i de olika gårdarna (byta ihop)? Hur många gårdar hörde till samma arbetslag (hela byn, flera byar)?

11. **Folkminnen rörande kolning.** Brukade man iaktta särskilda försiktighetsmått, innan man reste in milan på kol-

botten, för att kolningen skulle gå bra? Brukade man vänta med att börja arbetet vid milan till en stund efter dagningen ock avsluta arbetet en stund före kvällningen, ock har denna sed, där den förekommit, förbundits med den föreställningen, att de underjordiska eller vittran, skogsrået, skogsnuvan eller något annat väsen ej tålde, att seden överträdde? Vad har kolaren i övrigt iakttagit för att vara dessa väsen väl till lags (klubba milan väl, hålla rent ock snyggt kring milan, lägga ut tobak på kvällarna, akta sig för att svära)? Var det farligt att vissla? Har det ansetts särskilt farligt att vid milan nämna elden vid dess rätta namn, ock vilka andra uttryck ha använts i stället för ordet »eld»? Jfr frågelistan 14 »Om eld ock eldgörning»!

Finnas särskilda sägner om kolares förhållande till de underjordiska, vittran, skogsrået, skogsnuvan eller andra väsen? T. ex. sägner om hur skogsrået lockat honom in i skogen, så att han gått ner sig i ett kärr ock drunknat? Hur en viss tall kunde förvandlas till skogsrå? Hur kolaren haft hjälp vid vaktandet av milan, så att han väckts av slag på dörren eller på annat sätt, när milan varit nära att ta eld? Har man sett skogsrået gå på milan ock släcka elden med svansen, som hon doppat i vatten, så att det stänkt omkring? Har skogsrået visat sig för honom ock bett att få värma sig eller bett om annat? Finns historien om kolaren, som levde tillsammans med skogsrået ock hade barn med henne utan att veta, vem hon var, tils han en gång, då han återvände till milan från bygden, glömde att slå med yxan tre slag i en tall, såsom han lovat, ock då fick se skogsrået i dess rätta gestalt?

Berättelser om träkol, som förvandlats till guldslantar, eller tvärtom skatter, som förvandlats till kol?

Ha kolare ansetts vara särskilt skrockfulla?

Finnas minnen av kolare, som trampat ner sig i kolmilan eller på annat sätt omkommit under arbetet vid milan?

12. **Ord ock talesätt:** kolblinda mörkret, kola mörkret, kolanste mörk, kolbeckanste svart, kolsvart, kolblå.

»Det är så mörkt som i en kolsäck?»